

REFERENCES

- Lupak, R. et al. "State Management of Import Dependency and State's Economic Security Ensuring: New Approaches to Evaluating and Strategizing". *Accounting*, vol. 7, no. 4 (2021): 855-864.
DOI: 10.5267/j.ac.2021.1.023
- Lupak, R. L. *Derzhavna polityka importozamishchenia v systemi zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy: priorityety ta instrumenty realizatsii* [State Policy of Import Substitution in the System of Economic Security of Ukraine: Priorities and Tools of Implementation]. Lviv: Vyd-vo NNVK «ATB», 2018.
- Rushchyshyn, N. M. "Vyznachennia stratehichnykh priorityetiv derzhavnoi polityky realizatsii potentsialu bankivskoi systemy v zabezpechenni strukturnykh reform v ekonomitsi Ukrainy" [Determining the Strategic Priorities of State Policy for Implementing Potential of the Banking System in Ensuring Structural Reforms in the Economy of Ukraine]. *Ukrainskyi zhurnal prykladnoi ekonomiky*, vol. 5, no. 4 (2020): 88-97.
DOI: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2020-4-9>
- Sobkevych, O. V. *Perspektyvy realizatsii innovatsiinoi polityky u promyslovosti Ukrainy: vplyv na ekonomichnu bezpeku derzhavy* [Prospects for the Implementation of Innovation Policy in the Industry of Ukraine: The Impact on the Economic Security of the State]. Kyiv: TOV «DKS Tsentr», 2015.
- Vasylytsiv, T. et al. "Trends of State Policy to Improve Structural Characteristics of the Digital Economy Sector". *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu*, vol. 89, no. 2 (2020): 41-54.
DOI: 10.26349/zn.wsb.w.poznaniu.0089.04
- Vasylytsiv, T. H., Lupak, R. L., and Rudkovskiy, O. V. "Rol sektoru informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii u formuvanni ta realizatsii potentsialu SMART-spetsializatsii na rehionalnomu rivni" [The Role of the Information and Communication Technologies Sector in Forming and Realizing the Potential of Smart Specialization at the Regional Level]. *Derzhava ta rehiony*, no. 5 (2019): 162-168.
DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2019-5-30>
- Vasylytsiv, T. H., Yurkiv, N. Ya., and Lupak, R. L. "Instytutsiine zabezpechennia rozshyrennia finansovykh mozhlyvostei pidpriemstv promyslovosti ta APK na rehionalnomu rivni" [Institutional Support for Expanding the Financial Capabilities of Industrial Enterprises and Agro-industrial Complex at the Regional Level]. *Finansy Ukrainy*, no. 3 (2012): 90-101. http://finukr.org.ua/docs/FU_12_03_090_uk.pdf
- Yurkiv, N. Ya. *Ekonomichna bezpeka realnoho sektora ekonomiky Ukrainy: stratehichni priorityety i teoretyko-metodolohichni zasady zabezpechennia* [Economic Security of the Real Sector of the Ukrainian Economy: Strategic Priorities and Theoretical and Methodological Principles of Support]. Lviv: PAIS, 2015.
- Zaichenko, V. V. "Napriamky udoskonalennia derzhavnoi polityky zmitsnennia tekhnolohichnoi konkurentospromozhnosti ekonomiky Ukrainy" [Areas of Technological Competitiveness of Ukraine's Economy Improvement]. *Pidpriemnytstvo ta innovatsii*, no. 7 (2019): 33-38.
DOI: <https://doi.org/10.37320/2415-3583/7.5>

УДК 339.9
JEL: E26; O17

ДУАЛІСТИЧНИЙ ПІДХІД ДО КОМПЛЕКСНОГО АНАЛІЗУ ВПЛИВУ ТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

©2021 ГЕРАСИМОВА Я. О.

УДК 339.9
JEL: E26; O17

Герасимова Я. О. Дуалістичний підхід до комплексного аналізу впливу тінізації економічної діяльності

Існуючі на сьогодні теоретичні й емпіричні дослідження не дають однозначної оцінки характеру впливу тіньового (чи неформального) сектора економіки на динаміку макроекономічного зростання країн і регіонів. Тіньовій економіці притаманний чітко виражений дуалізм, що набуває свого концентрованого вираження у виконанні нею подвійної ролі в розвитку соціально-економічної системи суспільства. З одного боку, вона справляє позитивний вплив на макроекономічне зростання багатьох держав, подолання бідності населення та соціально-гуманітарної відсталості; але з іншого – значно загострює соціально-економічні, фінансові, податково-адміністративні та інші проблеми, що суттєво гальмують науково-технічний, інноваційний і гуманітарний прогрес багатьох країн світу. Дуалістичний підхід до комплексного аналізу впливу тінізації економічної діяльності на структурну динаміку національного та глобального розвитку дає змогу чітко конкретизувати її загрози та небезпеки. Ні в кого вже не викликає сумніву те, що тінізація економічної діяльності призводить до значних порушень функціонування національних соціальних секторів держав з причин: поглиблення асиметрій у регіональному та внутрішньокраїновому розподілі доходів; проведення соціально несправедливої приватизації об'єктів державної власності; розширення нелегального виробництва товарів і послуг, а також структурної деформації суспільного споживання. Це не тільки спричиняє наростання в економіках різних держав суспільної нестабільності та поглиблення внутрішньокраїнових асиметрій у розподілі доходів різних груп населення, але й значною мірою знижує ефективність застосовуваного їх національними урядами інструментарію оперативного реагування на перманентні зміни ключових кількісно-якісних параметрів соціально-економічного розвитку.

Ключові слова: тінізація, дуалізм, держава, асиметрії, глобалізація.

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-4-23-29>

Бібл.: 11.

Герасимова Яніна Олександрівна – аспірант кафедри міжнародного обліку і аудиту ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана» (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03057, Україна)

Herasyanova Ya. O. Dualistic Approach to a Comprehensive Analysis of the Impact of Shadowed Economic Activity

The current theoretical and empirical studies do not provide an unambiguous valuation of the nature of the impact of the shadow (or informal) sector of the economy on the dynamics of macro-economic growth of countries and regions. The shadow economy is characterized by clearly defined dualism, which acquires its concentrated expression in performing its double role in the development of the socio-economic system of society. On the one hand, it has a positive influence on the macro-economic growth of many countries, overcoming population poverty and socio-humanitarian backwardness; but on the other hand, it significantly exacerbates socio-economic, financial, tax-administrative and other problems that significantly hamper the scientific, technical, innovative and humanitarian progress of many countries over the world. Dualistic approach to a comprehensive analysis of the impact of shadowed economic activity on the structural dynamics of national and global development allows to clearly specify its threats and dangers. There is no doubt that the shadowing of economic activity leads to significant violations of the functioning of the national social sectors of the States for the following reasons: deepening asymmetry in the regional and intra-country distribution of income; carrying out socially unfair privatization of the State-owned objects; expansion of illegal production of goods and services, as well as structural deformation of public consumption. This not only causes an increase in the economies of different States of social instability and deepening of the intra-country asymmetry in the distribution of incomes of different groups of the population, but also sufficiently reduces the effectiveness of the instrumentarium used by their national governments to respond promptly to permanent changes in key quantitative and qualitative parameters of socio-economic development.

Keywords: shadowing, dualism, the State, asymmetry, globalization.

Bibl.: 11

Herasyanova Yanina O. – Graduate Student of the Department of International Accounting and Audit, "Kiev National Economic University named after V. Hetman" (54/1 Peremohy Ave., Kyiv, 03057, Ukraine)

Дуалізм (від лат. *dualis* – двоїстий) як властивість теорій чи концепцій, що передбачає нерозривне існування двох, нетотожних чи навіть протилежних, характеристик одного явища, притаманна багатьом економічним об'єктам і процесам та перебуває впродовж останніх століть у полі наукових інтересів цілої низки вітчизняних і зарубіжних учених. Серед них можемо виділити Шнайдера Ф., Енста Д., Колота А., П'ясецьку-Устич С., Маслова Д., Кизон К., Гордійчук М., Герасина О. та багатьох інших. Проте поза їх увагою залишилася двоїста властивість тіньової економіки. Саме дослідження цього явища і стало метою статті.

Не випадково форми прояву дуалізму та методологія застосування дуалістичного інструментарію при дослідженні економічних процесів і явищ мають доволі диверсифікований характер і велику різноманітність. Нині превалує позиція щодо піонерності фізіократів у застосуванні дуалістичних підходів при аналізі національних економічних систем.

Що стосується тіньової економіки, то їй також притаманний чітко виражений дуалізм, що набуває свого концентрованого вираження у виконанні нею двоїстої ролі в розвитку соціально-економічної системи суспільства. З одного боку, вона справляє позитивний вплив на макроекономічне зростання багатьох держав, забезпечує подолання бідності населення та соціально-гуманітарної відсталості, але з іншого – значно загострює соціально-економічні, фінансові, податково-адміністративні та інші проблеми, що суттєво гальмують науково-технічний, інноваційний і гуманітарний прогрес багатьох країн світу. Доцільно також відзначити, що комплексна оцінка соціально-економічних наслідків процесів тінізації економічної діяльності передбачає їх аналіз з трьох позицій – самих національних економік держав, їх населення, а також глобальної економіки в цілому. Це

дає змогу системно враховувати, з одного боку, загрози національним інтересам країн, економічні актори яких вдаються до реалізації тіньових операцій, а з іншого – власне інтереси останніх, насамперед у частині економії трансакційних витрат бізнесу.

У даному контексті важливо зазначити, що існуючі на сьогодні теоретичні й емпіричні дослідження не дають однозначної оцінки характеру впливу тіньового (чи неформального) сектора економіки на динаміку макроекономічного зростання країн і регіонів. Так, одні вчені стоять на позиціях щодо необхідності скорочення в будь-який спосіб тіньової економіки з метою нарощування масштабів податкових надходжень до державних бюджетів усіх рівнів, фінансового підтримання процесу розширеного суспільного відтворення, максимізації темпів економічного розвитку та збільшення завдяки цьому вартісних обсягів державних витрат (у першу чергу соціальних і інфраструктурних). Інші ж дослідники дотримуються протилежної позиції, вважаючи, що саме тіньовий сектор економіки демонструє значно вищий (порівняно з офіційним) рівень конкурентоспроможності й ефективності, а отже – є потужним мультиплікатором розвитку національних і світової економіки [1].

Дуалістичний підхід до комплексного аналізу впливу тінізації економічної діяльності на структурну динаміку національного та глобального розвитку дає змогу чітко конкретизувати її загрози та небезпеки. Вони полягають насамперед у формуванні в суб'єктив господарювання економічної поведінки рентоорієнтованого типу. Йдеться насамперед про ті види фінансово-господарських операцій промислових компаній і фірм, що спрямовані на досягнення стратегічних цілей матеріально-фінансового збагачення та максимізації прибутків шляхом порушення чинних

законодавчих норм у царині регулювання соціально-економічних процесів. Не випадково виникнення та динамічне поширення тіншових операцій (і корупції загалом) напряму пов'язані з рентою, яка впливає з діючої системи державного регулювання різних сфер соціально-економічного життя суспільства. Це – запровадження різного роду експортно-імпорتنних обмежень зовнішньоторговельних операцій, надання суб'єктам господарювання субсидій, селективне податкове стимулювання галузей і секторів національних економік, інструментарій грошово-кредитної та валютної політики та ін.

Більше того, ні для кого не секрет, що рентоорієнтовані фінансово-господарські трансакції отримують найбільшого розвитку саме в періоди наростання турбулентності національних економічних систем та їх входження у фазу біфуркаційного стрибка. За таких умов власники бізнесу та менеджмент промислових компаній прагнуть у будь-який спосіб наростити масштаби власного багатства через використання адміністративного (чи корупційного) ресурсу. Мова йде про докорінний перерозподіл світової ресурсної бази та зміну структури власності в інтересах вузького кола економічних суб'єктів, орієнтованих на отримання ренти. Групу останніх репрезентують, головним чином, корпорації монополістичного сектора світової економіки, представники владних структур різного рівня, багаточисельна армія чиновників-корупціонерів та інших груп економічних суб'єктів, які мають можливість маніпулювати механізмами державного управління, контролю та примусу і наділені повноваженнями використання адміністративного ресурсу у своїх особистих і вузькокорпоративних цілях.

Аналізуючи вплив рентоорієнтованої економічної поведінки суб'єктів господарювання на соціально-економічний розвиток суспільства, не можемо оминати увагою ще одну важливу обставину: окрім діяльності представників владних структур, чиновників-корупціонерів і наділених адміністративними повноваженнями економічних суб'єктів, вона включає у свою «орбіту» і так звану інсайдерську модель корпоративного управління й аудиторського супроводження глобального бізнесу. Остання, на нашу думку, репрезентує, з одного боку, діяльність представників корпоративного менеджменту, які мають доступ до секретної інсайдерської інформації компаній і фірм; а з іншого – професійні операції аудиторських компаній, орієнтовані на підтвердження недостовірної фінансової звітності компаній-клієнтів.

Що стосується представників корпоративного менеджменту, то володіння ними секретною інсайдерською інформацією забезпечує отримання ренти за рахунок контролювання фінансових потоків своїх компаній, надання недостовірної управлінської чи фінансової звітності, а також прямої змови (афільо-

ваності) з підрядниками чи клієнтами. На превеликий жаль, пануюча в сучасному глобальному бізнесі модель корпоративного управління, як регульована система взаємовідносин між власниками, радами директорів та топ-менеджментом компаній з приводу забезпечення ефективності їх діяльності та максимального захисту економічних інтересів акціонерів, не здатна гарантувати належного процесу комплаєнс-контролю як невід'ємного компонента корпоративного управління.

Не випадково рентоорієнтована поведінка топ-менеджменту компаній корпоративного сектора найчастіше зустрічається в державних компаніях, залучених до системи масштабного бюджетного фінансування. Йдеться про те, що саме вони стають надзвичайно привабливим об'єктом для зловживань інсайдерською інформацією та вилучення несумлінними економічними агентами інсайдерської ренти. Як результат – ігнорування суспільних інтересів, значне погіршення фінансового стану підконтрольних компаній і загальне зниження якості управлінських процесів, поширення практики неефективного та нецільового використання бюджетних коштів, зростання некомпетентності управлінських кадрів, зниження рівня інновацізації господарської діяльності, нелегальний відтік виробничого капіталу та, навіть, перехід корпоративних активів під іноземний контроль.

Що ж стосується професійних операцій аудиторських компаній, то вони, як свідчить міжнародний досвід, у багатьох випадках орієнтовані на підтвердження недостовірної фінансової звітності компаній-клієнтів. Так, останніми роками за участі корпорацій «Великої четвірки» «спалахували» неодноразові корупційні скандали та лунали неодноразові їх звинувачення у змовах з клієнтами з метою завищення показників прибутковості у фінансовій звітності. Як приклад, наведемо, зокрема, компанії KPMG, що здійснювала аудит корпорації General Electric понад 109 років, та PwC, яка обслуговувала банк Barclays 120 років [2].

Це вже призвело до запровадження у діяльність міжнародних аудиторських компаній практики примусової ротації аудиторів. Йдеться про взаємний обмін компаніями «Великої четвірки» своїми клієнтами кожні десять років з метою руйнування монополії даної групи фірм на глобальному ринку консалтингових і аудиторських послуг, підвищення транспарентності діяльності його суб'єктів і недопущення реалізації корупційних схем і зловживань у даному секторі глобального бізнесу. Зауважимо, що це відбувається на тлі одночасного неухильного з року в рік зниження якісних кондицій аудиторських послуг, пропонуєваних корпораціями «Великої четвірки» світовим споживачам.

Так, світові аудитори у більшості випадків не оспорожують представлені корпоративним менеджментом фінансові дані та демонструють доволі фор-

мальну поведінку щодо перевірки корпоративної фінансової звітності. Як приклад наведемо, зокрема, ринок аудиторських послуг Великобританії, де найгірші показники щодо якості наданих аудиторських послуг демонструє в останні роки компанія KPMG: половина з підтверджених нею аудиторських звітів у 2016–2017 фінансовому році вимагали «поліпшень» проти 35% звітів у попередньому році [3]. Тому впровадження у діяльність компаній «Великої четвірки» якісно нових регуляторних умов щодо примусової ротации аудиторів об'єктивно вимагатиме від них суттєвого підвищення якості операційних процесів з метою недопущення в майбутньому ганебних випадків підтвердження недостовірної фінансової звітності компаній-клієнтів, здатних зруйнувати їх ділову репутацію на світовому консалтинговому ринку.

З-поміж негативів функціонування тіньового сектора економіки особливої уваги заслуговує антисоціальний внутрішньокраїновий перерозподіл доходів громадян і значне зниження загального рівня їх матеріального добробуту. Ні в кого вже не викликає сумніву те, що тінізація економічної діяльності призводить до значних порушень функціонування національних соціальних секторів держав з причин поглиблення асиметрій у регіональному та внутрішньокраїновому розподілі доходів; проведення соціально несправедливої приватизації об'єктів державної власності; розширення нелегального виробництва товарів і послуг, а також до структурної деформації суспільного споживання. Наголосимо, що остання, будучи закономірним результатом поширення кримінальних форм перерозподілу доходів і власності та нарощування капіталізації нелегального сегмента товарів і послуг, призводить до передислокації нагромадженого інвестиційного капіталу на користь тих галузей і секторів, що спрямовані на задоволення деструктивних споживчих потреб у наркотиках, послугах проституції, нелегального грального бізнесу та ін.

Достатньо сказати, що соціальне розшарування населення на регіональному та внутрішньокраїновому рівнях досягло в останні десятиліття воістину колосальних масштабів. Як показують дані, найвищі показники асиметрій у розподілі доходів мають сьогодні регіони Латинської Америки (де 24,6% сукупного національного доходу належить 1% найбагатших громадян), Середнього Сходу та Північної Африки (22,9%), Африки на південь від Сахари (20,2% відповідно). Водночас, на тлі вражаючого економічного зростання окремих країн, наростає поляризація рівнів доходів їх громадян, збільшується частка їх незаможного населення, поглиблюється асиметрія в якості життя населення в центральних і периферійних регіонах, містах і селах та ін. Наголосимо, що зазначений тренд характерний нині як для країн, що розвиваються, так і для цілої низки держав-лідерів.

Окрім того, прикметною ознакою останніх десятиліть, яка віддзеркалює глобальні трансформації світового ринку праці, є значне відставання темпів зростання заробітних плат найманих працівників від темпів зростання продуктивності праці. Даний тренд, чітко викристалізувавшись у більшості держав ОЕСР з другої половини 1990-х років, нині набув особливо різких масштабів. Його красномовним підтвердженням є, зокрема, Сполучені Штати Америки, де з 1979 р. до 2018 р. чиста продуктивність праці зросла на 69,6%, тоді як погодинна оплата праці найманих працівників фактично стагнувала, збільшившись лише на 11,6% (з урахуванням індексу інфляції).

Отже, бачимо, що даний тренд відбиває, по суті, специфіку сучасних конкурентних стратегій і бізнес-моделей компаній корпоративного та немонополізованого секторів економіки, які прагнуть у будь-який спосіб скоротити як сукупні витрати на фонд оплати праці, так і додаткові соціальні виплати для найманої робочої сили, витрати на поліпшення умов її праці тощо. Таким чином, поширення тіньового сектора економіки в зайнятості стає причиною значного перевищення нормальної інтенсивності праці найманої робочої сили, спричиняючи її надмірну втому, зниження загальної продуктивності та працездатності. Не слід скидати з рахунків і загрозливе для національної економічної рівноваги поширення неофіційних трудових угод, погіршення інфорсменту трудового законодавства з надмірною консервацією непродуктивної зайнятості [4, с. 11, 12].

Що ж стосується реалізації соціальних програм і зобов'язань, то в останні десятиліття спостерігається чітко виражений тренд щодо дедалі ширшої участі у фінансуванні соціальних видатків роботодавців і найманих працівників. Можемо стверджувати, що це стимулює процеси лібералізації та прагматизації національних соціальних політик держав, коли останні зорієнтовані не стільки на матеріальну підтримку економічно слабких і маргіналізованих верств населення, скільки на створення в суспільстві умов для нарощування мотиваційного потенціалу, мобільності та трудової продуктивної активності людського капіталу [5, с. 32]. Так, тільки в останнє десятиліття ціла низка західних держав суттєво скоригували розмір обов'язкових і мінімальних ставок пенсійних внесків. Зокрема, у Новій Зеландії у 2013 р. мінімальні ставки внесків до пенсійних планів Kiwi Saver зросли з 2% до 3% від валової заробітної плати для кожного працівника та роботодавця, при цьому працівники можуть обрати більш високі ставки особистого внеску на рівні 4, 6, 8 чи 10% розміру заробітної плати. Своєю чергою, Великобританія у 2018 р. збільшила мінімальну ставку внесків з 1% до 2% від кваліфікаційного заробітку для роботодавців та з 1% до 3% для працівників, а у 2019 р. – до 3% для роботодавців та 5% для працівників.

Таким чином, наростання регіональних і внутрішньокраїнових диференціацій у розподілі доходів, їх невідповідність покладеним на найманих працівників службовим обов'язкам і функціональним повноваженням дедалі більшою мірою «провокують» останніх до диверсифікації джерел власних доходів на основі здійснення тіншових господарських операцій, використання у приватних цілях виробничого обладнання, шахрайства та розкрадання майна компаній, крадіжки грошових коштів бізнесових структур та ін. Крім того, активізація участі управлінців середньої ланки й інших категорій найманих працівників у тіншових операціях спричинена посиленням несправедливості в їх кар'єрному зростанні та егоїстичним ставленням акціонерів до власних об'єктів власності з орієнтацією на максимізацію прибутків.

Звернімо також увагу на те, що отримані тіншовим сектором доходи спрямовуються насамперед у ті галузі і сектори національних економік держав, де спостерігається ослаблений державний контроль за фінансово-господарськими операціями економічних суб'єктів, існують значні законодавчі прогалини їх регулювання, забезпечується швидкий обіг капіталу і де можливо за відносно короткий проміжок часу отримати високі прибутки при невисоких трансакційних витратах виробничої та збутової діяльності [6, с. 37]. У такий спосіб тіншова економіка стає одночасно і причиною, і наслідком формування самопідтримуючого механізму відтворення в економічній системі ланцюгової реакції руйнування процесу відтворення суспільного продукту на рівні всіх його стадій – від виробництва та розподілу до ринкового обміну та споживання.

Наступна загроза тінзації економічної діяльності пов'язана зі значним погіршенням якості та деформацією національних податкових систем держав, гальмуванням і зменшенням вартісних обсягів податкових надходжень до державних бюджетів усіх рівнів [7, с. 170]. Так, тіншові економічні операції дають змогу підприємницьким і бізнесовим структурам реалізувати широкий спектр інструментів податкової інверсії, маршрутизації корпоративних доходів, агресивного податкового планування та податкових «гібридів». Звернімося до цифр: за даними дослідження, проведеного експертами ОЕСР у 2015 р., загальний вартісний обсяг недоплаченого багатонаціональними підприємствами податку з корпоративного прибутку з причин «розмивання» ними податкової бази та переміщення прибутків за кордон (англ. – *Base Erosion and Profit Shifting*) становить від 100 до 240 млрд дол. США у рік, або від 4 до 10% глобальної суми сплаченого корпораціями податку на прибуток [8].

З охарактеризованими вище податковими деформаціями, спричиненими тінзацією економічної діяльності, тісно пов'язані й такі її загрози, як значне погіршення стану державних фінансів, звуження можливостей формування державного бюджету та його структурна деформація, а також «викривлення»

міжсуб'єктних інвестиційних відносин на внутрішньокраїновому та міжнародному рівнях [7, с. 170]. Тут важливо зазначити, що функціонування тіншового сектора економіки призводить до значного скорочення доходів бюджету, а отже – недофінансування соціальних програм і державних контролюючих і правоохоронних інститутів. Найбільш загрозливі наслідки бюджетних деформацій для національної безпеки пов'язані з тим, що найчастіше це відбувається у кризові періоди національних бізнес-циклів, які супроводжуються поглибленням соціальних диференціацій населення, зростанням безробіття та бідності, порушенням платіжної дисципліни, а отже – вимагають забезпечення прав і законних інтересів усіх суб'єктів економічних відносин [9, с. 2002]. Водночас, неспроможність державного бюджету виконувати свої функції стає однією з вагомих причин значного загострення проблеми неплатежів, здатної не тільки погіршити фінансовий стан компаній і фірм реального сектора економіки, але й позбавити їх оборотного капіталу та спонукати до реалізації екстремальних, а почасти й відверто протиправних корпоративних стратегій виживання [10, с. 70].

Що ж стосується «викривлення» тіншовою економікою міжсуб'єктних інвестиційних відносин, то воно набуває свого концентрованого вираження у глибокому «вбудовуванні» тіншових операцій у всі ланки сформованих у національних економіках держав виробничих і збутових ланцюгів. З іншого боку, тіншова економіка сама також створює свої власні вартісні ланцюги, які в більшості випадків виявляються тісно пов'язаними зі світовим криміналітетом, а саме: виробництвом і торгівлею наркотичними засобами, проституцією, торгівлею людьми, незаконним обігом зброї, організованою злочинністю, злочинами у сфері порушення законодавства стосовно оподаткування транскордонних операцій податком на додану вартість на суму понад 10 млн євро тощо. Так, згідно з даними Європейської комісії, у результаті реалізації шахрайських схем загальна сума недоотриманих державами надходжень з податку на додану вартість склала у 2018 р. 140 млрд євро, а в результаті глобальної пандемії дана цифра зросте до 164 млрд [11, с. 52].

У комплексному аналізі негативів тіншової економіки не можемо не відзначити і глибоких структурних трансформацій національних грошово-кредитних систем держав. Йдеться насамперед про випереджальні темпи зростання тіншового сектора економіки, порівняно з формальним, що має своїм наслідком реалізацію національними урядами держав політики стимулювання макроекономічного зростання на основі розширення грошової маси, нарощування масштабів державних витрат, здешевлення кредитного капіталу та пом'якшення грошово-кредитної політики. У результаті – інфляційний «пе-

регрів» економіки, який супроводжуються розкручуванням інфляційної «спіралі», наростанням дефіциту державного бюджету, деформацією структури платіжного обігу, наростанням інфляційних ризиків, підвищенням рівня доларизації економіки та ін. Зокрема, використання економічними суб'єктами іноземних валют як засобу платежу та заощаджень суттєво послаблює регуляторний ресурс національних грошово-кредитних політик країн з причин неможливості точної оцінки вартісних обсягів здійснюваних операцій з іноземними валютами, їх непрозорості та нелегітимності, а також виведення частини грошової пропозиції з-під контролю національних органів грошово-кредитного регулювання.

Не слід скидати з рахунків і динамічне нагромадження тіньовою економікою величезних обсягів грошових коштів, які, згідно з механізмом дії об'єктивних економічних законів, справляють потужний негативний вплив на структурну динаміку національних банківських систем та обмінні курси національних валют держав відносно світових резервних валют. Наголосимо, що це стає головною причиною падіння довіри населення до фінансово-кредитних установ, виведення своїх заощаджень з банків і передислокації грошових ресурсів з торговельно-економічного та фінансово-господарського обігу «на руки» населенню. Зауважимо, що вивільнений у такий спосіб грошовий капітал у його готівковій формі (отриманий у тому числі в результаті конвертування певної частки доходів населення в національних валютах і отриманих доходів від тіньових економічних операцій) стає, по суті, втраченим для національної економіки інвестиційним і кредитним джерелом.

ВИСНОВКИ

Завершуючи, наголосимо, що тіньова економіка в силу іманентних їй за природою багатофункціональності та різноманітності включає у свою «орбіту» надзвичайно широкий спектр видів економічної діяльності суб'єктів господарювання, що приховані від офіційного обліку й охоплюють виробництво, перерозподіл і присвоєння ними доходів у корисливих цілях. Тіньовий сегмент у розвитку національних соціально-економічних систем держав відіграє чітко виражену дуалістичну роль: з одного боку, він стимулює макроекономічне зростання багатьох держав, забезпечує подолання бідності населення та соціально-гуманітарної відсталості, є єдиним життєздатним джерелом доходу для мільярдів людей по всьому світу; але з іншого – стає причиною значного загострення соціально-економічних, фінансових, інвестиційних, податково-адміністративних та інших структурних проблем національного економічного розвитку. Це не тільки спричиняє наростання в економіках різних держав суспільної нестабільності та поглиблення

внутрішньокраїнових асиметрій у розподілі доходів різних груп населення, але й значною мірою знижує ефективність застосовуваного їх національними урядами інструментарію оперативного реагування на перманентні зміни ключових кількісно-якісних параметрів соціально-економічного розвитку. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Шнайдер Ф., Энст Д. Скрываясь в тени. Рост подпольной экономики / Международный валютный фонд. Серия «Вопросы экономики». 2002. 23 с. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/issues/issues30/rus/issue30r.pdf>
2. Брукс Р. Большая четверка: финансовый скандал, о котором все молчат // Финансовый учет. 13.06.2018. URL: <https://fin-accounting.ru/financial-news/2018/financial-scandal-calm-down>
3. KPMG существенно ухудшило качество аудиторских проверок британских компаний – регулятор // Audit. 19.06.2018. URL: <https://www.audit-it.ru/news/audit/953457.html>
4. Український ринок праці: імперативи та можливості змін : колективна монографія / за наук. ред. І. Л. Петрової, В. В. Близнак. Київ, 2018. 356 с. URL: <http://ief.org.ua/docs/mg/306.pdf>
5. Колот А. М. Соціальна політика в умовах глобалізації та лібералізації економічних відносин: здобутки, втрати, тенденції. *Демографія та соціальна економіка*. 2008. № 1. С. 23–41. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/8704/02-Kolot.pdf?sequence=3>
6. П'ясецька-Устич С. В. Корупція і тіньова економіка в системі соціально-економічних відносин суспільства. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип. 10. С. 34–39. URL: <http://global-national.in.ua/archive/10-2016/9.pdf>
7. Маслов Д. Г., Кизон Е. А. Теневая экономика в России как системное институциональное явление. *Общественные науки. Серия «Экономика»*. 2013. №4. С. 167–180. URL: https://izvuz_on.pnzgu.ru/files/izvuz_on.pnzgu.ru/18413.pdf
8. Action 11 BEPS Data Analysis // OECD. URL: <https://www.oecd.org/tax/beps/beps-actions/action11/>
9. Гордійчук М. Тіньова економіка: позитивні та негативні ефекти. *Traektoriâ Nauki = Path of Science*. 2019. Vol. 5. No 3. P. 2001–2007. DOI: 10.22178/pos.44-3
10. Герасин А. Н. Теневые процессы в экономике современной России : монография. Изд. 2-е, стереотип. М. : МГИУ, 2006. 344 с.
11. Cracking Down on Corruption. The EU's first anti-fraud prosecutor reflects on the challenges of tackling transnational crime. *Finance & Development*. December 2020. P. 52–53. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2020/12/pdf/interview-with-laura-codruta-kovesi-on-tackling-EU-corruption.pdf>

Науковий керівник – Галенко О. М., доктор економічних наук, професор, завідувачка кафедри міжнародного обліку та аудиту, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана

REFERENCES

- "Action 11 BEPS Data Analysis". *OECD*. <https://www.oecd.org/tax/beps/beps-actions/action11/>
- Bruks, R. "Bolshaya chetverka: finansovyy skandal, o kotorom vse molchat" [The Big Four: A Financial Scandal That Everyone Is Silent About]. *Finansovyy uchet*. June 13, 2018. <https://fin-accounting.ru/financial-news/2018/financial-scandal-calm-down>
- "Cracking Down on Corruption. The EU's first anti-fraud prosecutor reflects on the challenges of tackling transnational crime". *Finance & Development*. December 2020. <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2020/12/pdf/interview-with-laura-codruta-kovesi-on-tackling-EU-corruption.pdf>
- Gerasin, A. N. *Tenevyye protsessy v ekonomike sovremennoy Rossii* [Shadow Processes in the Economy of Modern Russia]. Moscow: MGIU, 2006.
- Hordiichuk, M. "Tynova ekonomika: pozytyvni ta nehatyvni efekty" [Shadow Economy: Positive and Negative Effects]. *Traektorii Nauki = Path of Science*, vol. 5, no. 3 (2019): 2001-2007.
DOI: 10.22178/pos.44-3
- "KPMG sushchestvenno ukhudshilo kachestvo auditor-skikh proverok britanskikh kompaniy – regulyator" [KPMG Significantly Worsened the Quality of Audits of British Companies – the Regulator]. *Audit*. June 19, 2018. <https://www.audit-it.ru/news/audit/953457.html>
- Kolot, A. M. "Sotsialna polityka v umovakh hlobalizatsii ta liberalizatsii ekonomichnykh vidnosyn: zdobutky, vtraty, tendentsii" [Social Policy in the Terms of Globalization and Liberalization of Economic Relations: Progress, Losses, Tendencies]. *Demohrafiya ta sotsialna ekonomika*, no. 1 (2008): 23-41. <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/8704/02-Kolot.pdf?sequence=3>
- Maslov, D. G., and Kizon, Ye. A. "Tenevaya ekonomika v Rossii kak sistemnoye institutsionalnoye yavleniye" [Shadow Economy in Russia as a System Institutional Phenomenon]. *Obshchestvennyye nauki. Seriya «Ekonomika»*, no. 4 (2013): 167-180. https://izvuz_on.pnzgu.ru/files/izvuz_on.pnzgu.ru/18413.pdf
- Piasetska-Ustych, S. V. "Koruptsiya i tynova ekonomika v systemi sotsialno-ekonomichnykh vidnosyn suspilstva" [Corruption and the Shadow Economy in the System of Socio-Economic Relations]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, is. 10 (2016): 34-39. <http://global-national.in.ua/archive/10-2016/9.pdf>
- Shnayder, F., and Enst, D. "Skryvayas v teni. Rost podpolnoy ekonomiki" [Hiding in the Shadows. The Growth of the Underground Economy]. *Mezhdunarodnyy valyutnyy fond. Seriya «Voprosy ekonomiki»*. 2002. <https://www.imf.org/external/pubs/ft/issues/issues30/rus/issue30r.pdf>
- "Ukrainskyi rynek pratsi: imperatyvy ta mozhlyvosti zmin" [Ukrainian Labor Market: Imperatives and Opportunities for Change]. Kyiv, 2018. <http://ief.org.ua/docs/mg/306.pdf>